

Introduktion till den svenska högskolan

Högskolan är den enskilt största statliga verksamheten i Sverige, uttryckt i antal anställda. År 2012 kostade verksamheten drygt 60 miljarder kronor och totalt står högskolesektorn för knappt två procent av bruttonationalprodukten, BNP.

Högskolans verksamhet omfattar högskoleutbildning liksom merparten av den offentligt finansierade forskningen. I utbildningen och forskningen ingår också att informera och samverka med det omgivande samhället, samt verka för att forskningsresultat kommer till användning.

VAD ÄR HÖGSKOLEUTBILDNING?

Med högskoleutbildning menas utbildning på eftergymnasial nivå som regleras i högskolelagen och högskoleförordningen, och som vilar på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet. Utbildningen definieras alltså dels av placeringen i utbildningssystemet (efter gymnasieskolan), dels av typen av utbildning. Det finns andra slag av eftergymnasial utbildning, som yrkeshögskoleutbildning och folkhögskoleutbildning.

Universitet, högskolor och andra utbildningsanordnare

Nära 90 procent av högskoleutbildningen, räknat som helårsstudenter, ges av statliga lärosäten. Det finns 14 statliga universitet och 20 statliga högskolor i Sverige. Dessutom finns 17 enskilda utbildningsanordnare som ger högskoleutbildning. Sammantaget kallas universitet och högskolor ofta för *högskolan*.

På senare år har några lärosäten gått samman eller på annat sätt ökat sitt samarbete. Regeringen har uttryckt att lärosäten bör utveckla samarbeten för att bli mindre sårbara och för att utnyttja resurser effektivare. Av den anledningen har regeringen tillsatt en utredning om hur de tre konstnärliga högskolorna Dans- och cirkushögskolan, Operahögskolan i Stockholm och Stockholms dramatiska högskola ska slås samman. Under 2012 begärde Uppsala universitet och Högskolan på Gotland att högskolan skulle inordnas i universitetet. Verksamheten på Gotland blir då ett av Uppsala universitets campus.

Enskilda utbildningsanordnare

Alla utbildningsanordnare som inte är statliga kallas för enskilda. De kan ge högskoleutbildning genom att de fått så kallat examenstillstånd av regeringen. De enskilda utbildningsanordnarna är en heterogen grupp. Tre av dem har tillstånd att utfärda examina på forskarnivå: Chalmers tekniska högskola, Högskolan i Jönköping och Handels-högskolan i Stockholm. Det finns också tretton enskilda utbildningsanordnare som har rätt att utfärda examina på grundnivå, och i några fall på avancerad nivå. Av dem är fem utbildningsanordnare som endast, eller nästan endast, utfärdar psykoterapeutexamen.

Två av de enskilda utbildningsanordnarna är tidigare statliga lärosäten som ombildats till stiftelser (Chalmers tekniska högskola och Högskolan i Jönköping). Regeringen har uttalat att det kan finnas skäl att ombilda fler statliga lärosäten. Förutsättningarna för detta bereds av regeringen.

Hur är högskoleutbildning organiserad?

All utbildning organiseras i kurser och kurserna är placerade på en av tre nivåer: grundnivå, avancerad nivå eller forskarnivå. Nivåerna bygger på varandra, vilket ger progression i utbildningen. Nivåindelningen av den svenska utbildningen är en del av anpassningen till den så kallade

Skillnaden mellan universitet och högskolor

Examen på forskarnivå (licentiat- eller doktorsexamen) utfärdas vid universitet, och dessutom vid högskolor i den mån de fått tillstånd att göra det. Tillståndet kan avse ett eller flera avgränsade områden, medan universitetens tillstånd är generella.

Två statliga universitet har inte ordet "universitet" i sina namn: Karolinska institutet och Kungl. Tekniska högskolan. Skälet är att namnen sedan länge är kända och inarbetade.

Beteckningen "universitet" är inte skyddad i lag, men inom högskolan avgör huvudmannen, staten, när beteckningen får användas. Regeringen har uttalat att det inte är aktuellt att ge fler högskolor universitetsstatus.

Bolognaprocessen, som syftar till att göra högskoleutbildning mer jämförbar i de 47 europeiska länder som ingår i processen.

Utbildningens omfattning uttrycks i högskolepoäng. Ett akademiskt år är 40 veckor, vilket motsvarar 60 högskolepoäng vid heltidsstudier. Högskolepoängen i den svenska utbildningen kan jämföras med the European Credit Transfer and Accumulation System credits (ECTS credits), där 60 credits motsvarar ett års heltidsstudier.

Utöver utbildningsprogram som leder till en angiven examen, finns det ett stort antal fristående kurser, dvs. kurser som inte ges inom ramen för ett program. Inslaget av sådan utbildning är större i Sverige än i andra länder. Studenter kan själva välja om och hur de vill kombinera dessa kurser. Om de valda kurserna uppfyller formella krav för en examen, och studenten uppfyller examensmålen, kan hon eller han få en examen.

Examina

Det finns tre slags examina: generella examina, konstnärliga examina och yrkesexamina.

Generella examina och konstnärliga examina ges på grundnivå, avancerad nivå och forskarnivå. För både generella och konstnärliga examina finns två examina på avancerad nivå: magisterexamen (60 högskolepoäng) respektive masterexamen (120 högskolepoäng).

Yrkesexamina utfärdas på grundnivå och avancerad nivå och avser framför allt utbildning till så kallade reglerade yrken, till exempel yrken som är kopplade till en legitimation. Av de yrkesexamina som utfärdas på avancerad nivå förutsätter några, till exempel barnmorskeexamen, en föregående examen på grundnivå. Övriga yrkesexamina på avancerad nivå utfärdas efter sammanhållna utbildningar som omfattar båda nivåerna. Ett exempel är tandläkarexamen som omfattar studier på både grundnivå och avancerad nivå.

Vem får studera?

Behörighetskrav för tillträde till högre utbildning finns i högskolelagen, förordningar (framför allt högskoleförordningen) och föreskrifter. Detaljerade nationella krav finns

främst för tillträde till utbildning på grundnivå. Det finns också nationella krav för tillträde till de högre nivåerna men de är mindre omfattande. Till de nationella kraven kommer de lokala behörighetskrav som ett lärosäte ställer.

Examen på grundnivå är normalt krav för studier på program på avancerad nivå. Alla examina på avancerad nivå (generella, konstnärliga och yrkesexamina) ger grundläggande behörighet till studier på forskarnivå.

De som uppfyller kraven är behöriga att bli antagna men de är inte garanterade plats, och när de sökande är fler än som kommer att antas tillämpas urval. All utbildning på grundnivå, utom sådan utbildning som leder till en konstnärlig examen, använder mer eller mindre samma urvalsgrunder. Grunderna är framför allt betyg från gymnasieskolan och resultat på det så kallade högskoleprovet.

Antagning av studenter är lärosätens ansvar men den helt övervägande delen av all antagning är samordnad. Universitets- och högskolerådet är ansvarigt för att samordna antagning för lärosätens räkning.

Studieavgifter

Sverige var länge ett av få länder i Europa där högre utbildning var helt fri från studieavgifter, både för svenska studenter och studenter från andra länder. I juni 2010 antog riksdagen ett tillägg till högskolelagen med innebörden att högre utbildning är fri från studieavgifter för svenska studenter och studenter från EU/EES-länder och Schweiz, medan studenter från andra länder som inte deltar i utbytesprogram måste betala både anmälningsavgift och studieavgift. Det gäller från och med hösten 2011, för utbildning på grundnivå och avancerad nivå. Lärosätena är skyldiga att ta en studieavgift som täcker de fulla kostnaderna för dessa studenter.

VEM BESLUTAR OM UTBILDNING?

Statliga lärosäten är egna myndigheter, placerade direkt under regeringen. Regeringen drar upp riktlinjer för lärosätens verksamhet i ett årligt regleringsbrev. Inom regeringen ansvarar Utbildningsdepartementet för frågor som rör skolor, universitet och högskolor, forskning, vuxenutbildning, folkhögskola och studiemedel. Landsbygdsdepartementet ansvarar dock för Sveriges lantbruksuniversitet.

Aktuell lagstiftning

Den högre utbildningen styrs av flera lagar och förordningar.

Högskolelagen (1992:1434) är instiftad av riksdagen och innehåller regler för högskolans verksamhet. Där framgår det, bland annat, vad som ska känneteckna högre utbildning. Lagen ger en ram för organisation och styrning av högskolan, som att ange att varje lärosäte måste ha en styrelse och en rektor. Till det kommer bestämmelser om lärarnas arbetsuppgifter och regler för studentinflytande.

Målstyrning av utbildning

Universitet och högskolor är mål- och resultatstyrda. Det innebär att regeringen anger mål för verksamheten och lärosätena redovisar resultaten. Inom ramen för en övergripande lagstiftning fattar lärosätena de flesta besluten själva. Det gäller bland annat organisation, intern fördelning av resurser och utbildningsutbud.

Målen för högskolan framgår av lag och förordning samt av ett årligt regleringsbrev. Högskolan ska bland annat, enligt regleringsbrevet, redovisa resultaten av den utbildning som erbjudits, i form av helårsstudenter och helårsprestationer. Vilken utbildning som erbjuds är det däremot till största delen högskolan som avgör.

Utbildningens innehåll och utformning styrs endast genom mål som studenterna ska uppnå. Målen finns i den så kallade examensordningen, där det framgår vilka examina som får utfärdas, hur många högskolepoäng de ska omfatta och vilka kunskaps- och färdighetsmål som gäller för varje examen.

Lärosätena måste också stödja jämställdhet och bredda rekryteringen.

Bestämmelser för enskilda utbildningsanordnare finns i lagen (1993:792) om tillstånd att utfärda vissa examina.

Högskolelagen kompletteras av bestämmelser i högskoleförordningen (1993:100), förordning (1993:221) för Sveriges lantbruksuniversitet och förordning (2007:1164) för Försvarshögskolan, som är beslutade av regeringen. Där finns till exempel regler för anställning av lärare och doktorander, studenternas inflytande, behörighet för dem som söker till högre utbildning, kursplaner och betyg. I bilagor till förordningarna finns examensordningar som innehåller beskrivningar av alla examina.

Tillstånd att utfärda examina

Det finns regler som begränsar vilka examina som får utfärdas. Däremot finns inga begränsningar för vilka kurser som får ges, utöver ett allmänt krav att all högskoleutbildning ska vila på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet.

Rätten att utfärda examina följer dels av lagstiftning, dels av särskilda beslut. Universitet har rätt att utfärda *generella examina* på grundnivå, avancerad nivå och forskarnivå. Statliga högskolor har tillstånd att utfärda generella examina på grundnivå och magisterexamen. Högskolor kan också efter prövning ha rätt att utfärda masterexamen och examen på forskarnivå inom specifika områden.

Både universitet och högskolor måste ansöka om tillstånd att ge *konstnärliga examina*, oavsett nivå. Detsamma gäller varje *yrkesexamen*.

Enskilda utbildningsanordnare måste söka tillstånd, oavsett typ av examen, och oavsett på vilken nivå.

Hur fördelas resurser?

Riksdagen beslutar om anslag till högskoleutbildning, ett anslag för utbildning på grundnivå och avancerad nivå,

och ett för forskning och utbildning på forskarnivå. Det senare fördelas framför allt utifrån tidigare års tilldelning, men tio procent av anslaget fördelas på basis av två kvalitetsindikatorer. Dessa är publiceringar och citeringar samt externa forskningsmedel. Från 2014 höjs andelen som omfördelas till 20 procent av anslagen. Sveriges lantbruksuniversitet har en egen budgeterings- och rapporteringsprocess med ett gemensamt anslag för forskning och utbildning.

Det anslag som ska täcka kostnaderna för utbildning på grundnivå och avancerad nivå är, för de flesta lärosäten, i form av ett så kallat takbelopp, dvs. ett högsta belopp som kan utgå. Anslaget betalas ut i förskott och vid årets slut avräknas den utbildning ett lärosäte gett mot takbeloppet.

Utbildning inom olika områden avräknas med belopp av olika storlek. Avräkningen baseras dels på antalet studenter som är registrerade (helårsstudenter), dels på antalet avklarade högskolepoäng (helårsprestationer). Genom att beloppen varierar mellan olika utbildningsområden ger inte alla helårsstudenter och helårsprestationer samma ersättning. Exempelvis genererar en student som under ett år varit registrerad på en eller flera kurser inom området humaniora 28 400 kronor, medan motsvarande belopp är 50 400 kronor för en student inom teknik. Om dessa studenter klarar alla kurser under året medför det

Ny myndighetsstruktur

Den 1 januari 2013 bildades två nya myndigheter på högskoleområdet. De ersatte Högskoleverket, Internationella programkontoret för utbildningsområdet och Verket för högskoleservice, som alla lades ner. Den ena nya myndigheten, Universitetskanslersämbetet (UK-ämbetet), ansvarar för kvalitetssäkring, granskning av effektivitet, uppföljning, tillsyn och chefsutveckling.

UK-ämbetet är också statistikansvarig myndighet för högskoleväsendet. Den andra nya myndigheten är Universitets- och högskolerådet (UHR). UHR:s arbetsuppgifter omfattar service, samordning, främjande och utvecklande verksamhet samt internationellt samarbete och mobilitet inom utbildningsområdet.

19 300 kronor respektive 42 500 kronor i ersättning för en helårsprestation.

I juni 2010 beslutade riksdagen att medel till utbildning på grundnivå och avancerad nivå även ska baseras på de utvärderingar av kvalitet som numera görs av Universitetskanslersämbetet. Från och med 2013 fördelas en mindre del av medlen på så sätt att lärosäten som i utvärderingarna får högsta omdöme enligt en tregradig skala får extra anslag.

Lärosäten

Universitet

Uppsala universitet
Lunds universitet
Göteborgs universitet
Stockholms universitet
Umeå universitet
Linköpings universitet
Karolinska institutet
Kungl. Tekniska högskolan
Chalmers tekniska högskola *
Luleå tekniska universitet
Handelshögskolan i Stockholm *
Sveriges lantbruksuniversitet
Karlstads universitet
Linnéuniversitetet
Örebro universitet
Mittuniversitetet

Högskolor

Blekinge tekniska högskola
Försvårshögskolan
Gymnastik- och idrottshögskolan
Högskolan i Borås
Högskolan Dalarna
Högskolan på Gotland **
Högskolan i Gävle
Högskolan i Halmstad
Högskolan i Jönköping *
Högskolan Kristianstad
Högskolan i Skövde
Högskolan Väst
Malmö högskola
Mälardalens högskola
Södertörns högskola

Konstnärliga högskolor

Beckmans Designhögskola*
Dans- och cirkushögskolan
Konstfack
Kungl. Konsthögskolan
Kungl. Musikhögskolan i Stockholm
Operahögskolan i Stockholm
Stockholms dramatiska högskola

Övriga enskilda utbildningsanordnare

Ericastiftelsen
Ersta Sköndal högskola
Evidens AB
Gammelkroppa skogsskola
Johannelunds teologiska högskola
Newmaninstitutet
Röda korsets högskola
Sophiahemmet högskola
Stockholms Musikpedagogiska Institut
Svenska institutet för kognitiv psykoterapi
Stockholms akademi för psykoterapeututbildning
Teologiska Högskolan, Stockholm
Örebro teologiska högskola

* Enskild utbildningsanordnare

** Ingår fr.o.m. 1 juli 2013 i Uppsala universitet

